

حکایت‌های عبید زاکانی (۴)

بچه غول

(گروه سنی کودک و نوجوان)

گردآوری و تألیف:

محمد شیخ‌الاسلامی

تصویر:

محمدحسین صلواتیان

ویراستار:

هادی عبدی

سرشناسه	شیخ الاسلامی، محمد، ۱۳۷۱ -، گردآوری و تدوین
عنوان و نام پدیدآور	بچه غول (گروه سنی کودک و نوجوان) / گردآوری و تألیف محمد شیخ الاسلامی؛ تصویرگر محمدحسین صلواتیان؛ ویراستار هادی عبدی.
مشخصات نشر	تهران: انتشارات آریان، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۴۰ ص: مصور.
فروست	حکایت‌های عبید زاکانی؛ ۴.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۸-۸۶-۰ دوره؛ ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۸-۰۱-۴
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.	
موضوع	عبید زاکانی، عبدالله، ۷۷۲ ق.
موضوع	Ubayd Zakani, Nizam al-Din
موضوع	عبید زاکانی، عبدالله، ۷۷۲ ق. - اقتباس‌های
موضوع	داستان‌های طنزآمیز فارسی - قرن ۱۴
موضوع	Humorous stories, Persian - 20 th century
شناسه افزوده	صلواتیان، محمدحسین، ۱۳۴۰ -، تصویرگر
شنا	عبدی، هادی، ۱۳۶۳ -، ویراستار
ده‌بندی	۱۳۹۶ ب ۳ ۲۶۳۳ ی/۸۳۴۹ PIR
ده‌بند دیوبند	۸۳۳/۶۲ [ج]
شماره کتابخانه	۵۰۱۷۶۸۳

نام کتاب	بچه غول
گردآوری و تألیف	محمد شیخ الاسلامی
تصویرگر	محمدحسین صلواتیان
ویراستار	هادی عبدی
چاپ و صحافی	معرفت/ جدی
نویت چاپ	اول، ۱۳۹۶
شمارگان	۵۰۰ نسخه
قیمت	۱۹۰۰۰ تومان
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۸۶۸۸-۸۶-۰
شابک دوره	۹۷۸-۶۰۰-۹۸۷۹-۰۱-۴

تهران: خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، کوچه فاتحی داریان، پلاک ۶، طبقه اول

تلفن: ۶۶۴۰۰۲۳۵ - ۶۶۹۷۱۳۴۴

پست الکترونیک: info@arayanbook.com سایت: www.arayanbook.com

« حق چاپ و نشر مجدد این اثر برای انتشارات آریان محفوظ است. »

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۷	مَـه
۱۳	قبله ک'م طاب است؟
۱۴	خانه تاریک است!
۱۶	هضم غذا
۱۷	گیوه و نماز
۱۸	مرد زشترو
۲۰	دندان پزشک
۲۲	در دل شما چه می گذرد؟
۲۳	کمانی بی تیر!
۲۴	دزد و فقیر
۲۵	مرغ بریان
۲۶	بچه غول
۲۸	کدخدا و واعظ
۲۹	عبید و داروغه

مقدمه

عبید زاکانی کیست؟

درباره شخصیت و وقایع زندگی عبید زاکانی اطلاعات کاملی وجود ندارد. شرح احوال و تاریخ دقیق ولادت و وفات این بزرگوار، به لحاظ تاریخی، مانع از پژوهش‌های بیشتر بزرگان علم و ادب این سرزمین در پرده ابهام مانده است و فقط از برخی قرینه‌ها و شواهد می‌توان به بخشی از آن راه یافت.^۱

آگاهی ما درباره وی به معلوماتی که حمدالله مستوفی، مؤلف تاریخ گزیده (تألیف به سال ۷۳۰ هـ.ق.)، همشهری و معاصر عبید، در یکی از بخش‌ها درباره او نوشته محدود می‌شود. پس از حمدالله مستوفی، دولت‌شاه سمرقندی در تذکره خود که به سال ۸۹۲ هـ.ق. تألیف کرده، شرحی آمیخته به افسانه درباره زندگی و سوانح عبید زاکانی نوشته است و در نهایت عبدالله افندی، مؤلف کتاب ریاض العلماء (تألیف ۱۱۰۶ هـ.ق.) به نکاتی درباره زندگی وی اشاره کرده است که اگرچه در باب عصر عبید به اشتباه عظیمی دچار شده، معلومات گران بهای دیگری درباره برخی تألیفات او ذکر کرده است. دیگر مؤلفان، هرچه در باب عبید نوشته‌اند، همگی از اطلاعاتی است که این سه منبع در اختیار آنان گذاشته است.

۱. رک. مقدمه کلیات عبید زاکانی، نوشته پرویز اتابکی، عباس اقبال.

به گفته حمدالله مستوفی، عبید از خاندان زاکانیان است. زاکانیان شاخه‌ای هستند از عرب بنی خفاجه که به قزوین مهاجرت کرده و در آنجا ساکن شده بودند. از این خاندان دو شاخه بسیار مهم به شهرت رسیدند که گروهی از آنان اهل دانش و علم و حدیث بودند و گروهی که املاک و اسباب فراوان داشتند. نام کامل وی، مولانا نظام‌الدین عبیدالله زاکانی است که به‌راستی یکی از ستارگان فروزان آسمان شعر و ادب ایران و از بزرگ‌ترین لطیفه‌پردازان چیره‌دست روزگار است.

ذوق و هنر شاعرانه عبید زاکانی

عبید در انواع شعر، جمله قصیده، غزل، رباعی، مثنوی، قطعه، ترکیب‌بند، ترجیع‌بند و تضمین به استادانه‌ای در همه آنها به‌کار گرفته و به‌راستی داد شعر و شاعری داده است.

* در این بخش به ذکر چند بیت از قصاید حافظ و عبید بسنده می‌کنیم:
قصیده‌ای از حافظ در مدح ابواسحاق:

سپیده‌دم که صبا بوی لاله جا گیرد
چمن ز لطف هوا نکته بر رخسار در
هوا ز نکست گل در چمن تنق بدد
افق ز عکس شفق رنگ گلستان گیرد
نوا ی‌چنگ بدان سان زند صلابی صبح
که پیر صومعه راه در مغان گیرد

تا پایان قصیده

قصیده‌ای از عبید زاکانی در مدح ابواسحاق:

سپیده دم علم صبح چون روان کردند
مدبران امور فلک ز راه ختن
به صد لباس برآمد سپهر جو قلمون
ز مهر بر سر آفاق زرفشان کردند
به تیرگی ز حبش لشکری روان کردند
چو صبح را تتق از ساده پرنیان کردند

تا پایان تمصیده

* چند بیتی از غزلیات عبیدزاکانی در سبک عراقی:

جا بیا که بی تو دلم را قرار نیست
یوان، این چنین که منم در بلای عشق
گر خدایت را دوا اگر اندن آرزوست
بیشم ما پس صد و ... را انتظار نیست
دل عافیت نخواهد و عقلم به کار نیست
آن کن که رای توست، ما خسته نیست

تا پایان غزل ...

* نمونه ای از رباعیات عبیدزاکانی با خلق مضمون لطیف:

زین گونه که این شمع روان می سوزد
گر گریه کنیم، هر دو با هم شاید
گویی ز فراق دوستان می سوزد
کاو را و مرا رشته جان می سوزد

گذشته از ذوق و هنر شاعرانه عبید، عموم مردم، او را به لطیفه‌گویی و طنازی می‌شناسند که همین مسأله، جایگاهش را در پهنهٔ ادب فارسی، از دیگر بزرگان ممتاز ساخته است.^۱

لطیفه‌های شیرین عبیدزاکانی

در لایه‌های نهان لطیفه‌های عبید، کنایات نیشدار و انتقاداتی تلخ نهفته است که خردمندان آن را درمی‌یابند و درک می‌کنند که فریادهای بی‌صدای بزرگانی چون عبید، از کج^۱ برخاسته و چه دردهای بی‌درمانی قلب خسته و روح لطیف او را آزار داده است. به^۲ روی، لطایف عبید زاکانی تنها هزل صرف نیست، بلکه زمینهٔ آن بر جد نهاده شده و انتقادات مفید را شامل می‌شود.

عبید در مقدمهٔ رسالهٔ لکشا به این نکته، با دقت هرچه تمام‌تر اشاره کرده است: «و چنین گفت مؤلف این رساله^۳ و محرر^۴ این مقالت ... که فضیلت منطق که شرف انسان بدو منوط^۵ است بر ده و نه است. یکی جد و دیگری هزل و رجحان^۶ جد بر هزل مستغنی^۷ است و چنانکه جد به ایم^۸ مر جد ملال است، هزل دایم نیز باعث استخفاف^۹ و کسر عرض^{۱۰} می‌شود و قدما در این باب گفته‌اند:

جد همه ساله جان مردم بخورد
هزل همه روزه آب مردم ببرد»
عبید زاکانی، هزل و مزاح را وسیلهٔ انتقاد و انگ^{۱۱} زدن به بی‌پای اخلاق در نظر می‌گیرد و در لایه‌های نهان آثار خویش از رنج‌های جانکاهی^{۱۲} بر جان و روح دانایان و متفکران روزگار او سنگینی می‌کرد، گاه به صورت هزل سخن گفته است.

وفات عبید

تقی‌الدین کاشی در تذکرهٔ خود، سال مرگ عبید را ۷۷۲ هـ.ق. و صادق اصفهانی در

۱. رک. مقدمهٔ پرویز اتابکی بر کتاب کلیات عبید زاکانی.

۲. نویسنده

۳. وابسته

۴. برتری

۵. بی‌نیاز

۶. خوارشمردن

۷. شکستن آبرو

کتاب شاهد صادق، آن را در سال ۷۷۱ هـ.ق. دانسته است.^۱

آثار و تألیفات عبید زاکانی

با توجه به عمر نسبتاً طولانی عبید، از او آثار و اشعار و تألیفات چندانی به جا نمانده است. شاید یکی از دلایل مهم این مسأله، پریشانی احوال و اوضاع نابه‌سامان زمانه عبید بوده که سبب شده است آثار بیشتری خلق نکند.

مجموعه اشعار جد عبید بیش از سه‌هزار بیت و حجم رسایل گوناگون او از یک برابر و نیم جمستان سعدی بیشتر نیست. اکنون اشاراتی گذرا بر آثار وی خواهیم داشت:

۱. کلیات اشعار - : قصیده، غزل، ترجیع‌بند، ترکیب‌بند، مثنوی، قطعه و رباعی که در کتابی با نام کلیات عبید زاکانی، به چاپ رسیده است.

۲. مثنوی عشاق‌نامه. عبید نیز اثر را در سال ۷۵۱ هـ.ق. به نام شاه شیخ ابواسحاق به نظم درآورده و این مثنوی چند سال قبل، یک بار در تهران به چاپ رسیده است.

۳. کتاب نوادر الامثال: این کتاب به نثری ریاضی و مشتمل بر امثال و حکم و اشعار حکما و بزرگان است که تاکنون به چاپ نرسیده است.

۴. کتاب اخلاق الاشراف: رساله‌ای بسیار شیرین است که در آن، عبید درباره برخی فضایل اخلاقی مانند حکمت، عفت، شجاعت، عدالت، سخاوت، بردباری و وفا بحث کرده و این ویژگی‌ها را در اخلاق بزرگان و اشراف مورد بررسی و ستایش قرار داده است. این رساله در سال ۷۴۰ هـ.ق. تألیف شده است.

۵. ریش‌نامه: این اثر رساله کوچکی است درباره ریش و ویژگی‌های آن.

۶. صد پند: این رساله در سال ۷۵۰ هـ.ق. تألیف و در آن صد پند شیرین، گاه با چاشنی طنز مطرح شد.

۷. رساله تعریفات: شامل ده فصل است و آن را «ده فصل» نیز می‌خوانند. عبید در این اثر درباره تعدادی از اصطلاحات به زبان طنز سخن گفته است.

۱. رک. کلیات عبید زاکانی، مقدمه عباس آقبال.

۸. اشعار هزلویه و تضمینات.

۹. رساله دلگشا: از جمله آثار بسیار شیرین و جذاب عبید، رساله دلگشا است که در آن حکایت‌های عربی و فارسی به زبانی طنز و گاه حکمت‌آمیز و جد نوشته شده است. ۱۰. مکتوبات قلندر: دو نمونه از نامه‌های گروه خاصی از جامعه که به آن‌ها «قلندر» می‌گفتند و عبید آن را به زبان طنز می‌نویسد.

۱۱. فال نامه بروج: رساله‌ای انتقادی و مختصر درباره گرفتن فال و موضوعاتی مانند آن که تاکنون به چاپ نرسیده است.

۱۲. فال نامه وحوش و طیور: این اثر نیز مانند اثر گذشته به چاپ نرسیده و موضوع کلی آن این است که هر یک از پرندگان و حیوانات در فال ما چه نقش و تأثیری دارند. ۱۳. منظومه وحوش: به این منظومه، در وزن بحر خفیف و جزو بلندترین قصاید اوست که در آن سخنان از زبان گربه‌ای است که با فریب و نیرنگ، موش‌ها را از بین می‌برد و در نهایت نیز جسی بر روی آن‌ها اتفاق می‌افتد.

۱۴. مقامات.^۱

منابع و مأخذ

از جمله منابع موجود درباره عبید، کتاب کلیات عباس زکانی و لطایف است که براساس نسخه استاد عباس اقبال و چند نسخه دیگر، با شرح و ترجمه آیات و عبارات از پرویز اتابکی و به همت انتشارات زوار به چاپ رسیده و در آن اثر مورد مطالعه قرار گرفته است. علاوه بر این، نسخه الکترونیکی رساله دلگشا که بر اساس کلیات عبید زاکانی استاد عباس اقبال، گردآوری شده و به دلیل خوانایی عبارات و کلمات به هنگام بازنویسی مورد استفاده قرار گرفته، از این دسته است.

سومین منبع گزیده طنز عبید زاکانی، از ابوالفضل زرویی نصرآباد است که در انتشارات همشهری به چاپ رسید و مورد مطالعه مؤلف این کتاب قرار گرفت.